

Báró Eötvös József.

Midőn e férfiuról akarok írni, olyformán érzem magam, mint érezheti magát a történész, ki egy Caesar vagy Napoleon megírásához fog; — vagy mint a festész, ki Raphael madonnáját akarja lemásolni; — vagy mint a szobrász, ki előtt Canova The-seusa áll mintaképül

Gyermek voltam, midőn egy nyári alkonyon szüleimmel kertünkben sétálva, feltűnt előttem, hogy azok igen sokszor emlitenek egy nevet, mely előttem oly csodálatosan hangzott. Figyelmess lettem, s bohókos kíváncsisággal lestem, hányszor említik azt, meg nem foghatván annak jelentőségét.

E név báró Eötvösé vala.

Végre megkérdeztem anyámat, hogy ki az? Sokszori kérdéseimre arczom megsimogatva mondá:

— Kis fiam, jegyezd meg magadnak, el ne feledd az egy igen derék ember.

Megjegyeztem magamnak, s mindenkinek elmondám, a ki csak előmbé jött; kinevettek, bolond fiunak neveztek; és méltán; mit tudhattam én még akkor, kicsoda ő, és mit jelentenek valóban anyám szavai.

Azóta hosszú tizenöt év folyt le hála Isten, már jól tudom, mit jelentenek azok.

. . . . Az egy igen derék ember

Mily egyszerű szavak, és mégis mennyit fejeznek ki? Mily egyszerű szavak, és mily nagy fogalmat töltenekbe, ha báró Eötvös Jósefre mondatnak.

Ő rá, a kedves, mely érzelmű költőre.

Ő rá, ki mint regényíró legelső e honban.

Ő rá, ki mint publicista legnagyobb e honban, kitünő egész Európában.

Ő rá, ki, miként azt Jókai oly remekül fejezé ki: — a jók java . . .

Hol van a nemzet, melynek Eötvös Jósefe lenne?

Vannak férfiak, kik nagyok mint költők, híresek mint ország-férfiak, nevezetesek mint bölcsekszek; de hol találjátok a költőt, író, országférfit úgy egyesülve egy férfi szellemében, miként egyesül a tudomány és költészet báró Eötvös Jósefben? . . .

Valóban, teljes lelkiismerettel elmondhatom, hogy a nagy magyar nemzetnek egyik legnagyobb fia ő.

Báró Eötvös Jósef a magyar irodalomnak régi, és folytonosan munkás írója, kinek szelleme soha ki nem fárad, kinek lányelméje mindig új és kitünő termékekkel gazdagítja irodalmunkat. A magyar olvasóközönség intelligens része, melyre a »művelt« szó valóban ráillik, ismeri Eötvöst, szereti Eötvöst, bámulja Eötvöst mint regényíró, költőt és színműíró; a magyar tudományosság pedig meghajol a bölcész és publicista előtt . . . Mindkétrészben pedig elismeri őt Európa.

Vakmerőség lenne e helyen Eötvös publicistai műveiről szólanom, a világhírű »Eszmék«, a »Reform« stb. hírneves munkák Európa diplomatikus köreiből tárgyalattak; legyen szabad csak pár szépirodalmi művéről megemlékezniem.

Olvastátok a »Karthausi«t? Hol van mű az összes világ-irodalomban, mely annyi gyönyörű ideát, oly felséges phantaziát, s oly égető szenvedélyeket foglalna magában — mindezt egyenlő bájjal írva; egyenlő természetességgel, egyenlő felséges irállyal.

Remek mű az ifjunak, öregnek; rámekmű jelenben, az volt, az leszen századok múlva is.

Ismeritek a »Falu jegyzőjét? Ott láthatjátok, mily bámulatosan egyesül a költő és publicista; míg itt a legegyszerűbb szerelmet festi őszinte kedélyességgel, ott alkot reformokat, erkölcsi javulást — legyőzhetlen logikával, örök következetességgel. Valóban, e regény jobban jellemzeni a régi idők visszaéléseit a jövő előtt, mint bármely história. — Olvasd el fiatal nemzedék, és tanulj belőle.

De csalódnék az, ki azt vélné, hogy báró Eötvös csak korát, melyben él és hat, tudta leírni a legépebb vonásokkal. Ott ama nagy történeti regény: »Magyarország 1514ben« Együtt szenvedsz a leigázott néppel; együtt tombolsz a lázadás setét bajnokaival; látod a vakidők borzalmaikat; fáj szíved az üldözöttekkel; s átlátod, hogy mindannak úgy kelle történnie, a mint megírva van. Mert Eötvös példánya a történeti regényíróknak. Ismerje előbb kiki a felvett kort tökéletesen; a korban elő egyének jellemét; és a kor és egyes hatói jelleméből ítéljen előforduló eseményekre, akként fűzze a cselekvényeket, s akkor meggyőződik az olvasó, hogy mindaz nem történhetik másként. Így ír Eötvös, így ír a klasszikus.

És ott ír Eötvös, a költőphilosoph a »Nővérek« ben. Ez legújabb regénye. A ki e művet még nem olvasá, annak lelkére kötöm, hogy azt szerezzze meg. Ti családanyák, szerezzétek meg és olvassátok figyelemmel, és tanuljátok belőle. Ti gazdag és könnyelmű ifjak és urhölgyek, kik nyargaltok az életben végig szíveken és kebleken, megszerezvén, vágjátok is fel, és olvassátok nagy szorgalommal, és okuljátok belőle. Nevelők, ez legyen bibliátok, mert e mű a legszebb neveléstan. Költők, festészek, kik lelki és természeti szépet kívántok ismerni, tanulmányozzátok e művet, és élvezend lelketek anynyit, mennyit, mennyit csak Eötvös varázsló költészete nyujthat. És hol vannak szép költeményei, örökbecsű »Árva fiu« és »Vég-

rendeletem«, hol a szép népies beszélek, a »Tó-leány« sá-
többi, melyek mind megannyi kincsei szépirodalmunknak? . . .

. . . És mind ez, a mit én itt Eötvös geniejéről elmondék,
csak halavány árnyéka annak, a mi ő valóban. Az ő művei nagy-
szerűk szellemben, nagyszerűk tettei az életben, és sokak, mi-
ként a tenger fővenye, és ragyogók, miként az égnek csillagai.

Hányszor tapasztaltam már anyám szavai igazságát, és há-
nyszor fogom még szent buzgalommal elmondani:

. . . . Az egy igen derék ember

.
Báró Eötvös József a gyakorlati életben is oly magas ponton
áll, mint a szellemiben.

1839ben, a Karthausi megjelenése után, tehát huszonhaté-
ves korában már a m. akad. tiszt. tagjaúl választaték, míg jelen-
leg 1856óta e tudományos egyesület rendes alelnöke.

Folytonosan az irodalomnak élve, télen Pesten, nyáron a
regényes budai Svábhegyen lakik villájában. Neki köszönheti e
megnépesült hegyhát legszebb diszét, azon kápolnát, melynek
keresztje nagy messze ragyog ki az alföld téreire, midőn rálövell
a lenyugvó nap bíboros fénye. — A nagy költőnek van itt egy,
sűrű fák közé rejtett, »költő laka« néven ismert hajléka, mely-
ben dolgozni szokott. Oda száll ama fákra a csalogány dallani . . .
ott susog a vándor szellő a költőnek égbeli sugallatot . . . arra
száll el a sas is! . . .

Báró Eötvös Józsefet csak egyszer volt alkalmam személyesen
láthatni, s ez alkalom gyászos vala . . . Vörösmartynkat temette
a nemzett.

Ott követé Eötvös a ravatal szelíd, megnyerő arczával, lán-
goló tekintetével. Valóbann, ama nagy halottnak nem lehetett
méltóbb megtiszteltése, minthogy báró Eötvös József követé vala
hajadon fővel.

Le nem vevém róla szemeimet, dobogó szívvel tekintve a

»jók javá« ra, míg a rögtön beállt sűrű köd, a költészet e gyászleple, eltakarta őt is a kíséret között.

Mielőtt bevégezném e sorokat, azon felszólítást intézem a magyar olvasóközönséghez: hogy könyvei vételében legyen valahéra válogatosabb. Ne keressétek hazámfiain többnyire azt, a mi egy perczre mulattat, de iparkodjatok magatoknak egész életre való gyönyörűséget szerezni. Olvassátok Eötvöst és a többi jeles közt főleg Eötvös munkáit!

